

استانداردهای کمی برای کتابخانه‌های عمومی

با

نگاهی به کتابخانه‌های عمومی خوزستان

دکتر محمد حسین دیانی* و کبری سقاءپیرمرد**

چکیده

ابتدا موجه بودن درجه‌بندی کتابخانه‌های عمومی کشور توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بر اساس ۹ معیار: ساعات کار، مساحت کل بنا، مساحت زیربنا، تعداد کتب، تعداد افزایش سالانه کتب، تعداد اعضاء، تعداد کارکنان، تعداد قفسه‌ها و تعداد صندوقها مورد بررسی قرار گرفته و جایگاه کتابخانه‌های عمومی خوزستان بر اساس همین درجه‌بندی مشخص شده است. وجود یا عدم وجود همبستگی بین این ۹ معیار در کتابخانه‌های با درجات متفاوت نیز مشخص شده است. بر اساس وضعیت فعلی این ۹ معیار، استاندارد برای کتابخانه‌های عمومی کشور پیشنهاد شده است. با استفاده از این استاندارد هر کتابخانه عمومی می‌تواند وضعیت خود را با وضعیت کتابخانه‌های استان خود، با وضعیت کتابخانه‌های هم‌درجه خود در سطح کشور و با وضعیت کتابخانه‌های با درجات دیگر مقایسه کند و براساس اولویت، جهت و شتاب حرکت کتابخانه خود را برای توسعه مشخص سازد.

مقدمه

استانداردها یا قواعد توصیفی هستند یا قواعد کمی. چون قواعد توصیفی مدیریت را در پاره‌ای از امور راهنمایی می‌کنند، دارای ارزش نسبی هستند. استانداردهای کمی تا آن اندازه مفیدند که در افزایش درون داد کتابخانه نقش دارند. چون درون داد کتابخانه‌های عمومی ایران تابع تصمیماتی است که معمولاً در تهران و توسط هیأت امناء کتابخانه‌های عمومی ایران اتخاذ

* عضو هیأت علمی گروه کتابداری دانشگاه شهید چمران اهواز
** کتابدار کتابخانه بیمارستان امام رضا (ع)

می‌شود، بسیار بجاست که هر استان و هر کتابخانه به گونه‌ای عینی با وضعیت درون‌داد کتابخانه‌های دیگر آشنا باشد تا سهمی متعادل با سایر کتابخانه‌ها برای جامعه خود از سازمان مربوطه طلب کند.

مطالبی که تاکنون درباره استانداردهای کتابخانه‌ها به زبان فارسی منتشر شده است، کلاً برگرفته از استانداردهای کتابخانه‌های عمومی یا دانشگاهی در غرب است. گرچه برای انطباق استانداردهای کتابخانه‌های عمومی غرب با کتابخانه‌های عمومی ایران تغییراتی در آنها به عمل آمده است، اما این تغییرات به هیچ وجه از واقعیات موجود در کتابخانه‌های ایران نشأت نگرفته‌اند و دستورالعملی نیستند که جهت و شتاب حرکت لازم را برای توسعه کتابخانه‌ها مشخص سازند.

پیشینه

سازمان یونسکو هدفهای کتابخانه‌های عمومی را با عبارات کلی زیر مشخص ساخته است:

- مدد به آموزش جهانی و مادام‌العمر.
- تسهیل شناسایی دستاوردهای بشر در زمینه دانش و فرهنگ.
- وسیله‌ای عمده برای آن‌که پیشینه اندیشه‌ها و عقاید بشری و تجلیات فکر خلاق او، آزادانه در دسترس همگان قرار گیرد.
- دمیدن روحی تازه در بشر، با فراهم‌آوری کتابها و دیگر رسانه‌ها به منظور بخشیدن آرامش و لذت.
- یاری رساندن به دانش‌آموزان و دانشجویان.
- فراهم‌آوری اطلاعات فنی، علمی و جامعه‌شناختی باب روز و تازه (فدراسیون بین‌المللی انجمنهای کتابداری، ۱۳۶۸، ص ۸).
- موارد بالا، راههایی را که کتابخانه‌های عمومی در آن مسیرها حرکت می‌کنند نشان می‌دهند. برای دستیابی به این اهداف، هر کتابخانه عمومی باید مقداری امکانات در اختیار داشته باشد. چون تعیین مقدار دقیق امکانات مورد نیاز کار آسانی نیست، (۱) مؤسسات یا سازمانهای امتیاز

دهنده، که به حداقل مورد نیاز توجه دارند و (۲) مسئولان مستقیم و غیرمستقیم کتابخانه‌ها که به وضع مطلوب توجه دارند، هر چند وقت یکبار توافق جمعی خود را با عنوان رهنمودهای کیفی و توصیه‌نامه‌های کمی یا استانداردها با اهداف زیر به جامعه کتابداری ارائه می‌دهند:

۱. ارائه الگوی مناسب جهت تشکیل کتابخانه‌های جدید.
۲. ایجاد انگیزه برای گسترش و بهسازی کتابخانه‌های موجود.
۳. ارائه معیارهایی برای ارزیابی کتابخانه‌های موجود.
۴. ارائه رهنمودهایی برای تصمیم‌گیری و عمل برای کتابداران و سایر افراد که به‌طور مستقیم و یا غیرمستقیم با برنامه‌ریزی کتابخانه‌ها سروکار دارند (کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۴، ص ۱۱).

معمولاً استانداردهایی با ارزش تلقی می‌شوند که پشتوانه تجربی داشته باشند، به تعریف درآیند، قابل اندازه‌گیری باشند، مناسب باشند، مبتنی بر واقعیات باشند و توسط نخبگان حرفه‌وفن وضع شده باشند. اما در عمل بسیاری از استانداردهایی که برای کتابخانه‌ها وضع شده‌اند بر نظرات و عقاید شخصی متکی هستند و کیفیتها و کمیت‌های تعیین شده توسط آنها فاقد پشتوانه تجربی است (دیانی، ۱۳۶۹، ص ۱۳۳).

علی‌رغم ایرادی که در بالا به آن اشاره شد، هم‌سازمانهای امتیازدهنده و هم نخبگان حرفه‌وفن تلاش می‌کنند و گاه‌به‌گاه متناسب با تغییرات، استانداردهای وضع شده برای کتابخانه‌های دانشگاهی و عمومی را مورد ویرایش قرار می‌دهند تا مورد استفاده کتابداران، قانونگذاران، سیاستگذاران، مدیران و برنامه‌ریزان قرار گیرد.

بررسی نوشتار مربوط به استانداردها که در پیش‌نویس استانداردهای «کتابخانه‌های دانشگاهی ایران» فهرست شده‌اند، نشان می‌دهد که حدود ۶۰٪ از نوشتار مربوط به استانداردها مربوط به استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی، ۳۳٪ نوشتار مربوط به مباحث کلی استاندارد و ۵٪ نوشتار مربوط به استاندارد کتابخانه‌های عمومی است (کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۴، ص ۷۷-۷۴). هدف از ذکر این درصدها نشان دادن توجه زیاد به استانداردهای

کتابخانه‌های دانشگاهی در مقایسه با استانداردهای کتابخانه‌های عمومی است. یکی از دلایل این توجه، مشابهت اهداف و فعالیتهای کتابخانه‌های دانشگاهی است، موردی که درباره کتابخانه‌های عمومی کمتر واقعیت دارد.

توجه به استانداردها، بویژه استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی، از دهه ۱۹۶۰ به بعد آغاز شد. استانداردهای اولیه بیشتر متکی بر دانش و تجربه متخصصان کتابداری و در قالب فرمولهایی برای حجم مجموعه کتابخانه شکل گرفت. مثلاً کِلپ و جوردن (Clap & Jordan, ۱۹۶۵) در سال ۱۹۶۵ فرمول حداقل مجموعه کتابخانه دانشگاهی خود را به شرح زیر اعلام کردند:

$$V = 50750 + 100F + 12E + 12H + 335U + 3050M + 22500D$$

حداقل هسته اصلی ۵۰۷۵۰ عنوان

F = تعداد اعضای هیأت علمی

E = تعداد دانشجویان

H = تعداد دانشجویان افتخاری

U = تعداد رشته‌های کارشناسی

M = تعداد رشته‌های کارشناسی ارشد

D = تعداد رشته‌های دکتری

به نظر ملوین ویگت (Melvin Voigt, ۱۹۷۵) نمی‌توان هیچ رابطه منطقی و علت و معلولی میان حجم مجموعه کتابخانه، تعداد دانشجویان و تعداد انتشارات سالانه برقرار کرد. زیرا، مثلاً حجم انتشارات تابع تعداد دانشجویان نیست، بلکه با عوامل دیگری در ارتباط است. افزون براین، عوامل غیرثابت دیگری نیز وجود دارند، که کاربرد یک روال ثابت در مجموعه‌سازی را بی‌اعتبار می‌کنند، مثلاً، قیمت‌ها تغییر می‌کنند، بودجه کتابخانه تقلیل می‌یابد و از همه مهمتر دانشجویان رشته‌های متفاوت به یک اندازه، به منابع مکتوب نیاز ندارند. نیاز به منابع مکتوب در برخی رشته‌ها بیشتر و در برخی رشته‌ها کمتر است.

علی‌رغم انتقادهایی نظیر انتقاد بالا، ارائه فرمول برای حجم مجموعه، سازمان یافته‌تر شده

است. مثلاً، انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای آمریکا در سال ۱۹۸۶ استانداردهای کمی خود را برای کتابخانه‌های دانشگاهی منتشر کرد. در این مجموعه نیز برای حجم مجموعه، فرمول زیر با عنوان فرمول A ارائه شده است (آشور، ۱۳۷۱، ص ۱۲۱).

مجموعه پایه	جلد ۸۵۰۰۰
برای هر عضو هیأت علمی تمام وقت	جلد ۱۰۰
برای هر دانشجوی تمام وقت	جلد ۱۵
برای هر رشته تحصیلی در سطح کارشناسی	جلد ۳۵۰
برای هر رشته تحصیلی در سطح کارشناسی ارشد بدون سطوح بالاتر	جلد ۶۰۰۰
برای هر رشته تحصیلی در سطح کارشناسی یا سطوح بالاتر	جلد ۳۰۰۰
برای هر رشته تحصیلی در سطح دکتری حرفه‌ای	جلد ۶۰۰۰
برای هر رشته تحصیلی در سطح دکتری تخصصی	جلد ۲۵۰۰۰

براساس این فرمول، یک کتابخانه دانشکده‌ای با ۳۳ عضو هیأت علمی، ۸۰۰ دانشجوی، چهار دوره کارشناسی، سه دوره کارشناسی ارشد و یک دوره دکتری باید مجموعه‌ای حداقل با ۱۲۵۷۰۰ جلد در اختیار داشته باشد. شاید کاربرد این فرمول به عنوان استاندارد حداقل مجموعه یک کتابخانه دانشکده‌ای در آمریکا دور از واقعیات نباشد. اما نمی‌توان متوقع بود که این فرمول برای کشورهای دیگر، بویژه کشورهای غیرانگلیسی زبان نیز کاربرد داشته باشد. اما حداقل در دو تحقیق که به زبان فارسی منتشر شده است، به این نکته اساسی توجه نشده است. محمد صالح آشور این فرمول را برای ارزیابی مجموعه‌های کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی به کار برده است (آشور، ۱۳۷۱). محمود حقیقی نیز این فرمول را برای ارزیابی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران مورد استفاده قرار داده است (حقیقی، ۱۳۷۲).

ایراد اساسی که بر این دو تحقیق وارد است، این است که حجم انتشارات به زبان انگلیسی بسیار بیشتر از حجم انتشارات به زبان عربی است و حجم انتشارات به زبان فارسی، بسیار بسیار کمتر از حجم انتشارات به زبان انگلیسی است.

وقتی کل انتشارات فارسی زبان طی سالهای ۱۳۰۷ تا ۱۳۵۷، از سی هزار عنوان تجاوز نمی‌کند (پورجوادی، ۱۳۶۱)، نمی‌توان متوقع بود که مجموعه پایه یک کتابخانه دانشگاهی ایران ۸۵ هزار جلد باشد. یادآور می‌شود که تا چند سال قبل تقریباً همه کتابخانه‌های دانشگاهی ایران در خدمت دانشجویان دوره کارشناسی بودند که کلاً به منابع فارسی وابسته هستند.

به دلیل تفاوت‌های زیاد بین کتابخانه‌های عمومی غرب، که اکثراً به حمایت‌های مردم متکی هستند، و کتابخانه‌های عمومی ایران، که همگی یا حمایت دولت فعال هستند، نمی‌توان از استانداردهای آنها برای کتابخانه‌های عمومی ایران استفاده کرد. تفاوت‌های بسیار اساسی بین شرایط حاکم در کتابخانه‌های کشورهای متفاوت آن‌قدر قابل توجه است که در مقدمه کتاب «استانداردهای کتابخانه‌های عمومی» ایفلا (International Federation of Library Associations and Institutions) چنین آمده است: «هنگامی که نیازها و منابع بسی متفاوت‌اند، استانداردهای مشترکی برای خدمات نمی‌تواند وجود داشته باشد، به همین دلیل این کتاب را «رهنمودها» نه «استانداردها» نامیده‌ایم» (فدراسیون بین‌المللی انجمنهای کتابداری، ۱۳۷۴). این فدراسیون در ویرایش‌های سالهای ۱۹۷۳ تا ۱۹۷۷ توصیه‌های کمی خود را برای کتابخانه‌های عمومی اعلام کرد. این توصیه‌ها در سال ۱۳۶۸ در کتابی با نام «رهنمودهایی برای کتابخانه‌های عمومی» منتشر شد. این کتاب ترجمه شده و تنها متن فارسی زبان موجود در این زمینه است. معیارهای کمی موجود در این متن نیز همانند مورد استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی غرب با شرایط خاص ایران هم‌داستان نیست. مثلاً:

ساعات کار کتابخانه عمده شهری	۶۰ ساعت در هفته
حداقل مجموعه فعال در کوچکترین واحد کتابخانه	۳ جلد به ازای هر یک از ساکنان
افزایش سالانه به ازای هر هزار نفر جمعیت	۲۵۰ جلد در هر سال
تعداد مجلات و روزنامه‌ها در واحدهای کتابخانه‌ای	
با جمعیت زیر ۵۰۰۰ نفر	۵۰ عنوان
در کوچکترین واحد کتابخانه یک کتابدار متخصص همراه با یک دستیار	

مکان ویژه کارکنان ۲ کارمند

۸ متر مربع

(فدراسیون بین‌المللی انجمنهای کتابداری، ۱۳۶۸، صص ۶۸ - ۷۱). با توجه به تفاوت‌های آشکاری که بین شرایط درون‌سازمانی و برون‌سازمانی کتابخانه‌های دانشگاهی و عمومی ایران و کتابخانه‌های دانشگاهی و عمومی غرب وجود دارد، موجه است که بجای اتکاء به استانداردهای غربی، ساختن استانداردهای داخلی را مدنظر قرار دهیم و برای وضع استانداردهایی مبتنی بر واقعیات حاکم بر کتابخانه‌های ایران به تحقیق بپردازیم. این مورد هدفی است که در این نوشته مورد توجه می‌باشد.

پرسشهای تحقیق

چهار پرسشی که در این تحقیق مورد توجه بوده‌اند عبارتند از:

۱. آیا درجه‌بندی کتابخانه‌های عمومی توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی از نظر آماری موجه است؟
  ۲. وضعیت کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان در مقایسه با وضعیت کتابخانه‌های با درجات متفاوت چگونه است؟
  ۳. بین کدام یک از نه معیار مورد نظر در کتابخانه‌های با درجات متفاوت همبستگی وجود دارد؟
  ۴. معیارهای واقعی که بر اساس آنها بتوان استاندارد جهت کتابخانه‌های عمومی در سطح کلان و در سطح خرد مشخص کرد کدامند؟
- انتظار می‌رود، پاسخهایی که برای پرسشهای بالا به دست خواهد آمد برای قضاوت درباره وضعیت کتابخانه‌های عمومی خوزستان در سطح کلان و برای تک‌تک کتابخانه‌های استان در سطح خرد مبنائی اصولی فراهم آورد.

جامعه و نمونه مورد مطالعه

برای این قسمت از تحقیق، کتابخانه‌های عمومی معرفی شده در کتاب «شناسنامه کتابخانه‌های عمومی کشور» که در سال ۱۳۷۰ منتشر شده و جامعترین و تازه‌ترین متن در دست

است مورد استفاده قرار گرفت (ایران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۰). در این کتاب اطلاعات زیر برای ۵۰۱ کتابخانه عمومی موجود در ایران ارائه شده است:

تعداد نشریات	* درجه کتابخانه
* تعداد کتب ارسال شده	* ساعات کار روزانه
تعداد کتب امانت داده شده	مالکیت ساختمان
آمار موضوعی کتابها	مساحت کل زمین کتابخانه
نظم مجموعه	* مساحت زیربنای کتابخانه
* تعداد اعضاء	* مساحت سالن مطالعه
* تعداد کارکنان	* تعداد کتب
* تعداد قفسه	تعداد میز
* تعداد صندلی	تعداد میز مطالعه
فعالتهای جنبی	تعداد برگه دان

ده مورد از موارد بالا که در مقابل آنها علامت * گذارده شده است در این بررسی مورد توجه قرار گرفت. سایر موارد یا در تمام کتابخانه‌ها یکسان بودند، مانند نظم موضوعی مجموعه، یا جنبه کیفی داشتند، مانند فعالتهای جنبی، و یا در ارائه آنها از معیار واحدی استفاده نشده بود، مانند تعداد نشریات و یا با اهداف این تحقیق و معیارهای مشخص شده همخوانی نداشتند مانند مالکیت ساختمان.

۵۰۱ کتابخانه معرفی شده در کتاب «شناسنامه کتابخانه‌های عمومی کشور» از نظر کمیت

امکانات به شش درجه تقسیم شده‌اند:

مرکزی	۱ باب
درجه ۱	۲ باب
درجه ۲	۶ باب
درجه ۳	۲۸ باب
درجه ۴	۵۹ باب
درجه ۵	۱۵۳ باب
درجه ۶	۲۵۲ باب

علی‌رغم تلاشی که به عمل آمد، به نوشته‌ای که زیر بنای درجه‌بندی کتابخانه‌های عمومی را مشخص سازد دست نیافتیم. چون تنها یک کتابخانه مرکزی، و دو کتابخانه درجه ۱ و ۶ کتابخانه درجه ۲ در جامعه موجود بود، این سه مورد از بررسی کنار گذارده شدند. چون فهرستی از کتابخانه‌ها براساس الفبای نام استانها در اختیار بود، ابتدا کتابخانه‌های درجه ۳، ۴، ۵، ۶، در تک تک استانها مشخص شدند. سپس برای هر گروه متناسب با تعداد کتابخانه‌ها به شرح زیر نمونه گرفته شد:

کتابخانه درجه ۳	۲۸ کتابخانه درجه ۳
کل کتابخانه‌های درجه ۳	
از هر دو کتابخانه یک مورد	۲۹ کتابخانه درجه ۴
از هر سه کتابخانه یک مورد	۵۰ کتابخانه درجه ۵
از هر چهار کتابخانه یک مورد	۶۱ کتابخانه درجه ۶

برای مقایسه وضعیت کتابخانه‌های عمومی خوزستان با کتابخانه‌های عمومی کشور با درجات متفاوت، اطلاعات مربوط به ۹ متغیر مورد نظر (معیار دهم مربوط به درجه کتابخانه بود) در ۲۶ کتابخانه عمومی خوزستان در صفحات ۴۶۹ تا ۵۲۲ «شناسنامه کتابخانه‌های عمومی کشور» مورد استفاده قرار گرفت.

محاسبات و تحلیلهای آماری

در این قسمت تفاوت یا عدم تفاوت وضعیت ۹ معیار مورد نظر در کتابخانه‌های درجه ۳، درجه ۴، درجه ۵، و درجه ۶ با استفاده از فرمول t مورد آزمون قرار می‌گیرد، تا مشخص شود درجه‌بندی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای کتابخانه‌های عمومی از نظر آماری معنی‌دار است یا خیر.

نتایج به دست آمده از آزمون t برای سنجش تفاوت وضعیت تک تک معیارها در کتابخانه‌های با درجات متفاوت در جدول (۱) ارائه شده است. برای هر مورد ابتدا نتایج آزمون برای کتابخانه‌های درجه ۳ با کتابخانه‌های درجه ۴، ۵ و ۶ ارائه شده است، سپس نتایج آزمون برای کتابخانه‌های درجه ۴ با کتابخانه‌های درجه ۵ و ۶ عرضه شده و سرانجام نتایج آزمون برای

کتابخانه‌های درجه ۵ و ۶ ارائه گردیده است.

چون در این مطالعه بجای استفاده از آنالیز واریانس، شش مقایسه میان تفاوت‌های میانگینها انجام گرفت و این احتمال وجود داشت که تفاوت مشاهده شده در برخی از مقایسه‌ها صرفاً به دلیل عوامل تصادفی به سطح معنی‌دار رسیده باشد و نتیجه‌گیری بر اساس آنها نادرست باشد، روش پیشنهادی رایان (Rayan) به شرحی که در مقاله دکتر حسین شکرکن با عنوان «اعتبار درونی و اعتبار نتیجه‌گیری آماری پژوهشهای آزمایشی و شبه‌آزمایشی» آمده است مورد استفاده قرار گرفت.*

این روش مستلزم محاسبه یک سطح جدید معنی‌داری بر اساس سطح معنی‌داری اولیه و تعداد مقایسه‌هاست. این سطح معنی‌داری جدید از تقسیم سطح معنی‌داری اولیه بر تعداد مقایسه‌ها به دست می‌آید. مثلاً، اگر محقق سطح معنی‌داری ۰/۰۵ را انتخاب کند و بخواهد ۱۰ مقایسه به عمل آورد، از تقسیم ۰/۰۵ به ۱۰، سطح معنی‌داری جدیدی که مساوی با ۰/۰۰۵ است به دست می‌آید. آنگاه باید مقدار متناسب با این سطح معنی‌داری جدید را در جدولهای مربوط پیدا کرد.

اگر مقادیر مشاهده شده مربوط به تفاوت‌های میان میانگینها در آزمایش او برابر یا بیشتر از این مقدار باشد، می‌توان گفت که همه آنها در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار هستند (شکرکن، ۱۳۶۸، ص ۲۳).

در همه مقایسه‌هایی که نتیجه آنها در جدول ۱ آمده است، از این روش استفاده شده و سطح معنی‌داری برابر ۰/۰۰۸ که از تقسیم ۰/۰۵ بر ۶ (تعداد مقایسه‌ها) به دست آمده مبنای قضاوت آماری برای معنی‌داری در سطح ۰/۰۵ بوده است.

باتوجه به داده‌های جدول ۱ در مورد کلیه معیارها - غیر از یک مورد - بین کتابخانه‌های درجه ۳ و درجه ۶، درجه ۴ و درجه ۵، و درجه ۵ و درجه ۶ تفاوت معنی‌داری قابل مشاهده است. تنها در مورد مساحت ساختمان، تفاوت کتابخانه‌های درجه ۵ و کتابخانه‌های درجه ۶ معنی‌دار

* ابتدا، مقایسه‌ها بر اساس فرمول انجام گرفته بود، اما توصیه شد که مناسبتر است تحلیل واریانس انجام گیرد. متأسفانه داده‌های خام در کامپیوتر از بین رفته بود و امکان نداشت که مجدداً داده‌ها وارد و تحلیل واریانس انجام گیرد، بدین جهت برای جلوگیری از به سطح معنی‌دار رسیدن تصادفی مقایسه‌ها، از روش رایان استفاده شد.

نیست.

در هفت مورد بین کتابخانه‌های درجه ۳ و کتابخانه‌های درجه ۵ تفاوت مشاهده شده معنی دار است. ساعات کار و مساحت ساختمان دو معیاری هستند که بین آنها در کتابخانه‌های درجه ۳ و درجه ۵ تفاوت معنی داری مشاهده نشد.

جدول ۱. مقادیر نسبت t برای مقایسه معیارها در کتابخانه‌های با درجات متفاوت

معیارها	درجه کتابخانه	۴	۵	۶
ساعات کار	۳	۰/۱۵	۰/۰۶۶	#۳/۴۳۷
	۴		۰/۲۵۵	۳/۹۳۰
	۵			#۴/۳۸۵
مساحت ساختمان	۳	۰/۳۷۹	۲/۰۰۷	#۴/۱۲۲
	۴		۲/۱۰۸	#۵/۷۵۹
	۵			-۱/۹۱
مساحت زیربنا	۳	۰/۷۵۵	#۴/۵۱۹	#۷/۸۷۴
	۴		#۳/۸۶۴	#۷/۴۷۱
	۵			#۴/۵۸۵
تعداد کتب	۳	۲/۳۰۸	#۴/۶۳۶	#۸/۹۲۷
	۴		۲/۳۸۷	#۸/۹۴۱
	۵			#۸/۷۲۸
افزایش سالانه کتاب	۳	۰/۱۵۶	#۳/۵۷۱	#۵/۴۳۸
	۴		#۳/۱۱۵	#۴/۸۳۲
	۵			#۲/۶۸۰
تعداد اعضا	۳	۲/۶۶۶	#۴/۰۵۶	#۶/۸۲۱
	۴		۱/۳۰۵	#۶/۵۱۵
	۵			#۴/۶۶۰
تعداد کارکنان	۳	۱/۵۶۵	#۴/۳۵۵	#۷/۰۳۷
	۴		#۳/۲۵۸	#۶/۹۳۶
	۵			#۳/۷۶۰
تعداد قفسه	۳	۲/۴۴۴	#۴/۷۱۹	#۶/۷۳۷
	۴		۲/۳۸۴	#۵/۱۴۰
	۵			#۳/۶۷۴
تعداد صندوق	۳	۱/۳۳۶	#۴/۴۵۲	#۶/۳۵۵
	۴		#۳/۶۷۹	#۶/۱۶۶
	۵			#۳/۳۴۰

موارد ستاره‌دار با سطح معنی داری $p < ۰/۰۰۸$ مبنای قضاوت برای معنی داری در سطح $p < ۰/۰۵$

در چهار مورد بین کتابخانه‌های درجه ۴ و درجه ۵ تفاوت معنی‌دار است. ساعات کار، مساحت ساختمان، تعداد کتب، تعداد اعضاء و تعداد قفسه پنج معیاری هستند که بین آنها در کتابخانه‌های درجه ۴ و درجه ۵ تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد. بین هیچ یک از معیارها در کتابخانه‌های درجه ۳ و درجه ۴ تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد.

مقایسه وضعیت کتابخانه‌های خوزستان با کتابخانه‌های درجه ۳، ۴، ۵ و ۶

در این قسمت وضعیت ۹ معیار مورد مطالعه در کتابخانه‌های خوزستان با وضعیت ۹ معیار در کتابخانه‌های درجه ۳، درجه ۴، درجه ۵ و درجه ۶ مقایسه می‌شود تا موقعیت نسبی وضعیت این کتابخانه‌ها نسبت به سایر کتابخانه‌های ایران مشخص شود. برای این گروه از مقایسه‌ها نیز از آزمون t استفاده شد و بنا به دلیلی که در قسمت قبل ذکر شد، از تقسیم سطح معنی‌داری ۰/۰۵ بر ۴ (تعداد مقایسه‌ها) یعنی، سطح معنی‌داری ۰/۰۱ برای تعیین قضاوت استفاده شد. نتایج به دست آمده از مقایسه میانگینها با آزمون t در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. مقادیر نسبتهای t برای مقایسه معیارها در کتابخانه‌های خوزستان با معیارها در

کتابخانه‌های با درجات متفاوت

درجه کتابخانه				معیارها
۶	۵	۴	۳	
#۳/۴۱	۰/۲۱۸	۰/۴۲۵	۰/۲۴۱	ساعات کار
#۳/۷۳	-۱/۱۴	۰/۵۸۹	۰/۷۵۳	مساحت کل
#۲/۸	-۱/۸۶	-۰/۴۳	۰/۰۱۱	مساحت زیربنا
#۳/۷۸	۱/۵۷۱	#۲/۷۱	#۳/۹۲۹	تعداد کتب
#۲/۶۷	-۰/۶۳	۱/۹۲	۲/۲۴	افزایش سالانه کتاب
#۳/۷۴	۰/۵۱	۰/۴۳۷	#۲/۵۷	تعداد اعضاء
#۳/۹۷	۰/۸۶	۱/۸۵	#۲/۸۰۳	تعداد کارکنان
#۲/۶۳	-۱/۱۵	-۰/۰۲	۱/۴۹۶	تعداد قفسه
#۲/۹۴	-۰/۰۸۸	۱/۶۱۱	۲/۳۸۶	تعداد صندلی

موارد ستاره‌دار با سطح معنی‌داری $p < ۰/۰۱$ مبنای قضاوت برای معنی‌داری در سطح $p < ۰/۰۵$

بر اساس داده‌های جدول ۲، کتابخانه‌های خوزستان در جایگاهی برتر از کتابخانه‌های درجه

۶ قرار دارند به جز در مورد ساعات کار که وضعیت آن خلاف دیگر موارد است. اما تفاوت مشاهده شده در سایر موارد - جز در چهار مورد - آن‌هم در جهت برتری کتابخانه‌های با درجات ۳ و ۴ معنی دار نیست.

براساس مقایسه مقادیر خام میانگینها، به شرح جدول ۳ امکانات موجود در کتابخانه‌های خوزستان ۵ مورد کمتر از امکانات موجود در کتابخانه‌های درجه ۴، دو مورد کمتر از امکانات موجود در کتابخانه‌های درجه ۵، یک مورد کمتر از کتابخانه‌های درجه ۳ و یک مورد بیشتر از کتابخانه‌های درجه ۳ می‌باشد. بدین ترتیب، براساس درجه‌بندی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، کتابخانه‌های خوزستان همسطح کتابخانه‌های درجه ۵ قرار می‌گیرند.

جدول ۳. میانگینهای ۹ معیار در ۵ گروه کتابخانه

خوزستان	درجه ۳	درجه ۴	درجه ۵	درجه ۶	
۱۰/۲۵	۱۰/۳۹	۱۰/۴۸	۱۰/۳۶	۸/۵۱	ساعات کار
۱۱۰۷	۱۴۷۱	۱۳۰۹	۷۷۸	۳۴۹	مساحت کل
۷۲۹	۶۹۱	۵۹۷	۳۱۸	۱۵۹	مساحت زیربنا
۷۷۴۴	۱۵۳۷۰	۱۱۴۱	۹۱۴۱	۴۹۷۴	تعداد کتب
۲۸۵	۳۱۷	۳۱۲	۲۴۹	۲۲۱	افزایش سالانه
۸۸۶	۹۹۱	۹۹۳	۷۷۹	۳۲۰	تعداد اعضاء
۶/۲۳	۳/۶۲	۳/۸۶	۲/۰۲	۱/۴۳	تعداد کارکنان
۴۲	۶۴	۴۲	۳۲	۲۱	تعداد قفسه
۵۳	۸۹	۷۱	۴۶	۳۱	تعداد صندلی

همبستگی بین معیارها

نکته دیگری که در این بررسی مورد توجه قرار گرفت وجود یا عدم وجود همبستگی بین ۹ معیار مورد نظر در کتابخانه‌های با درجات متفاوت است. وجود همبستگی بین معیارها این امکان را فراهم می‌آورد تا با اطلاع از شرایط بعضی معیارها بتوان شرایط سایر معیارها را تخمین زد و با آگاهی بیشتری اهداف کوتاه مدت و بلند مدت کتابخانه را تعیین کرد.

از محاسبه ضریب همبستگی بین هر معیار با هشت معیار دیگر در کتابخانه‌های درجه ۳، درجه ۴، درجه ۵، درجه ۶ و در کتابخانه‌های خوزستان رو بهم ۱۸۰ ضریب همبستگی محاسبه شد. از این تعداد ۲۴ ضریب همبستگی در سطح ۹۹ درصد و ۴۱ ضریب همبستگی در سطح ۹۵ درصد به شرح مشخص شده در جدول ۴، معنی دار بود.

جدول ۴. ضرایب همبستگی بین ۹ معیار در کتابخانه‌های با درجات متفاوت

درجه ۵		درجه ۴		درجه ۳	
معیارها	ضریب همبستگی	معیارها	ضریب همبستگی	معیارها	ضریب همبستگی
۱ و ۷ =	۰/۵۷۵۲	۱ و ۴ =	۰/۶۱۸۰	۱ و ۳ =	۰/۴۷۶۲
۱ و ۸ =	۰/۳۳۶۲	۱ و ۵ =	۰/۴۵۰۹	۱ و ۵ =	۰/۴۰۴۱
۲ و ۳ =	۰/۳۴۰۹	۱ و ۶ =	۰/۴۷۷۳	۱ و ۷ =	۰/۶۷۹۰
۳ و ۷ =	۰/۳۰۴۶	۱ و ۷ =	۰/۵۸۳۵	۱ و ۹ =	۰/۴۲۲۱
۳ و ۸ =	۰/۴۳۹۵	۱ و ۸ =	۰/۴۰۴۸	۴ و ۵ =	۰/۴۱۸۶
۳ و ۹ =	۰/۳۱۱۲	۲ و ۳ =	۰/۵۱۶۲	۴ و ۶ =	۰/۵۱۷۹
۴ و ۵ =	۰/۵۸۸۰	۲ و ۴ =	۰/۴۱۳۱	۴ و ۷ =	۰/۷۴۳۲
۴ و ۶ =	۰/۳۷۴۲	۳ و ۷ =	۰/۳۹۷۹	۴ و ۸ =	۰/۷۷۴۶
۴ و ۷ =	۰/۴۱۱۰	۴ و ۶ =	۰/۵۲۷۰	۴ و ۹ =	۰/۴۹۷۸
۵ و ۷ =	۰/۴۳۰۸	۴ و ۷ =	۰/۶۴۶۵	۵ و ۷ =	۰/۴۶۷۷
۷ و ۸ =	۰/۴۴۰۴	۴ و ۸ =	۰/۷۸۵۹	۶ و ۷ =	۰/۵۴۰۸
۷ و ۹ =	۰/۳۴۶۴	۵ و ۷ =	۰/۴۸۱۱	۶ و ۸ =	۰/۴۱۳۲
۸ و ۹ =	۰/۴۳۴۹	۵ و ۹ =	۰/۳۷۳۷	۶ و ۹ =	۰/۴۹۱۳
		۶ و ۷ =	۰/۶۵۱۴	۷ و ۸ =	۰/۶۴۵۸
		۶ و ۸ =	۰/۵۷۶۹	۷ و ۹ =	۰/۵۲۸۱
		۷ و ۹ =	۰/۵۶۰۴	۸ و ۹ =	۰/۶۵۸۵
۱۳ مورد از ۳۶ همبستگی معنی‌دار است		۱۶ مورد از ۳۶ همبستگی معنی‌دار است		۱۶ مورد از ۳۶ همبستگی معنی‌دار است	
معیارها	ضریب همبستگی			معیارها	ضریب همبستگی
۴ و ۵ =	۰/۶۲۷۶			۱ و ۶ =	۰/۳۳۹۲
۴ و ۶ =	۰/۶۵۵۰			۱ و ۷ =	۰/۵۱۴۱
۴ و ۷ =	۰/۷۳۲۳			۳ و ۶ =	۰/۳۶۶۴
۴ و ۸ =	۰/۷۱۰۵			۳ و ۷ =	۰/۳۰۵۸
۴ و ۹ =	۰/۷۱۵۶			۳ و ۹ =	۰/۴۳۴۱
۵ و ۶ =	۰/۴۹۴۳			۸ و ۹ =	۰/۴۶۷۰
۵ و ۷ =	۰/۵۹۲۹				
۵ و ۸ =	۰/۵۹۸۳				
۵ و ۹ =	۰/۵۲۱۵				
۶ و ۷ =	۰/۶۹۳۰				
۶ و ۸ =	۰/۸۸۸۰				
۷ و ۸ =	۰/۷۲۸۵				
۷ و ۹ =	۰/۴۴۸۳				
۸ و ۹ =	۰/۴۴۵۹				
۱۴ مورد از ۳۶ همبستگی معنی‌دار است		۶ مورد از ۳۶ همبستگی معنی‌دار است			

موارد موجود در جدول ۴ نشان می‌دهد که در کتابخانه‌های درجه سه ۱۶ مورد از همبستگیها معنی‌دار است، در کتابخانه‌های درجه چهار ۱۶ مورد از همبستگیها معنی‌دار است، در کتابخانه‌های درجه پنج ۱۳ مورد از همبستگیها معنی‌دار است، در کتابخانه‌های درجه شش، ۶ مورد از همبستگیها معنی‌دار است و در کتابخانه‌های خوزستان ۱۴ مورد از همبستگیها معنی‌دار است.

بدین ترتیب با حرکت از کتابخانه‌های درجه ۳ به طرف کتابخانه‌های درجه ۶ از همبستگیهای معنی‌دار موجود بین معیارهای مربوطه نیز کاسته می‌شود. به بیان دیگر به نظر می‌رسد هماهنگی بین کمیت معیارها در کتابخانه‌های بزرگتر بیشتر از هماهنگی بین کمیت معیارها در کتابخانه‌های کوچکتر است، اما آزمون مجذور خسی تفاوت‌های مشاهده شده را معنی‌دار نشان نمی‌دهد.

قابل توجه است که در مورد تعداد همبستگیهای معنی‌دار نیز کتابخانه‌های خوزستان در مرتبه بالاتری از کتابخانه‌های درجه ۵ و درجه ۶ قرار دارند. این مورد نیز با نتایج آزمون t بین معیارها در کتابخانه‌های درجه ۳، درجه ۴، درجه ۵، درجه ۶ و کتابخانه‌های خوزستان همخوانی دارد.

جدول ۵ که براساس داده‌های جدول ۴ تهیه شده است به وضوح نشان می‌دهد که در هر گروه از کتابخانه‌ها، همبستگی معنی‌دار به کدام یک از دو معیار تعلق دارد.

اعداد ۲ تا ۹ در اولین ستون و اعداد ۱ تا ۸ در اولین ردیف جدول ۵ نمایشگر معیارها هستند. اعداد ۳، ۴، ۵ و ۶ حرف خ در داخل خانه‌های جدول نمایشگر وجود همبستگی بین هر دو معیار در گروه مربوطه است.

جدول ۵. همبستگی بین معیارها در کتابخانه‌های با درجات متفاوت

معیارها								
میارها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
۲								
۳		۴ و ۵						
۴	۳ و ۴	۴	۶					
۵	۳ و ۴			۳ و ۵ و خ				
۶	۴ و ۶			۳ و ۴ و ۵ و خ	۵ و خ			
۷	۳ و ۴ و ۵ و ۶		۴ و ۵ و ۶	۳ و ۴ و ۵ و خ	۳ و ۴ و خ	۳ و ۴ و خ		
۸	۴ و ۵		۵	۳ و ۴ و خ	خ	۳ و ۴ و ۵ و خ	۳ و ۴ و ۵ و خ	
۹	۳		۵ و ۶	۳ و خ	۴ و خ	۳	۳ و ۴ و ۵ و ۶ و خ	۳ و ۵ و خ
اعداد ۳، ۴، ۵ و ۶ داخل درجات کتابخانه‌ها و حرف خ جایگزین کتابخانه‌های خوزستان است								

از داده‌های جدول ۵، مثلاً، مشخص است که:

الف: در کتابخانه‌های خوزستان   ب: در کتابخانه‌های درجه ۳

بین تعداد کتابها با: بین تعداد کتابها با:

افزایش سالانه کتاب

تعداد اعضا   تعداد اعضا

تعداد کارکنان   تعداد کارکنان

تعداد قفسه‌ها   تعداد قفسه‌ها

تعداد صندلیها   تعداد صندلیها

همخوانی وجود دارد و احتمالاً تغییر در یک مورد با تغییر در موارد دیگر همراه خواهد بود. همچنین با دانستن یک معیار می‌توان وضعیت پنج معیار دیگر (در خوزستان) و چهار معیار

دیگر (در کتابخانه‌های درجه ۳) را برآورد کرد و یا، مثلاً:

الف: در کتابخانه‌های درجه ۳	ب: در کتابخانه‌های درجه ۴
بین ساعات کار روزانه با:	بین ساعات کار روزانه با:
تعداد کتابها	تعداد کتابها
تعداد افزایش سالانه	تعداد افزایش سالانه
تعداد کارکنان	تعداد اعضا
تعداد سندلیها	تعداد کارکنان
	تعداد سندلیها

همخوانی وجود دارد و احتمالاً تغییر در یک مورد با تغییر در موارد دیگر همراه خواهد بود و با دانستن یک معیار می‌توان وضعیت چهار معیار دیگر (در کتابخانه‌های درجه ۳) و پنج معیار دیگر (در کتابخانه‌های درجه ۴) را برآورد کرد.

استانداردهای کمی برای کتابخانه‌های عمومی

در تحلیل کلانی که در قسمت اول این بخش انجام گرفت مشخص شد که از نظر ۹ معیار مورد بررسی:

۱. کتابخانه‌های درجه ۶ کتابخانه‌هایی متفاوت از کتابخانه‌های درجه ۳، درجه ۴ و درجه ۵ هستند.

۲. کتابخانه‌های درجه ۳ و درجه ۴ از یکدیگر متمایز نیستند.

۳. کتابخانه‌های درجه ۴ و درجه ۵ تنها در چهار معیار با یکدیگر متفاوت هستند.

بنابراین هدف کمی کوتاه مدت کتابخانه‌های عمومی خوزستان در سطح کلان، باید بر موارد زیر تأکید داشته باشد:

۱. افزایش ساعات کار روزانه برای رسیدن به سطح کتابخانه‌های درجه ۵ و سپس درجه ۴

۲. افزایش مساحت کل، مساحت زیربنا، تعداد کتب، افزایش سالانه کتب، تعداد اعضا، تعداد

کارکنان، تعداد قفسه و تعداد صندلی برای رسیدن به سطح کتابخانه‌های درجه ۴ و سپس کتابخانه‌های درجه ۳

در تحلیل خود وضعیت کتابخانه‌های عمومی خوزستان که تک تک کتابخانه‌های این منطقه را مورد توجه قرار می‌دهد نمی‌توان از الگوی پیشنهادی در تحلیل کلان بهره گرفت. زیرا وضعیت معیارهای کمی مورد نظر در هر کتابخانه متفاوت از کتابخانه‌های دیگر است. به بیان دیگر، یک کتابخانه ممکن است به لحاظ معیارهای مورد نظر همتراز کتابخانه‌های درجه ۶، دیگری همتراز کتابخانه‌های درجه ۵، دیگری همتراز کتابخانه‌های درجه ۴ و دیگری همتراز کتابخانه‌های درجه ۳ باشد. این امکان وجود دارد که در داخل یک کتابخانه نیز هر یک از معیارها همتراز کتابخانه‌های با درجات متفاوت باشد. داده‌های موجود در شناسنامه کتابخانه‌های عمومی کشور حاکی است که کتابخانه‌های خوزستان به ترتیب زیر درجه‌بندی شده‌اند:

کتابخانه درجه ۲	۱ باب
کتابخانه درجه ۳	۱ باب
کتابخانه درجه ۴	۴ باب
کتابخانه درجه ۵	۷ باب
کتابخانه درجه ۶	۱۳ باب

با توجه به این واقعیات، لازم است الگوی مناسبتری برای مقایسه فراهم آورده شود. می‌پذیریم که اگر برای تعیین وضعیت کتابخانه خود ناچاریم آن را با چیز دیگری مقایسه کنیم، چرا آن چیز واقعیات موجود در کتابخانه‌های منطقه و کتابخانه‌های همتراز در ایران نباشد.

الگویی که برای این کار پیشنهاد می‌شود عبارت است از مقایسه وضعیت هر یک از ۹ معیار در هر کتابخانه، با وضعیت میانگین، انحراف استاندارد، چارک اول، میانه، چارک سوم همان معیار در کتابخانه‌های با درجات متفاوت و یا کتابخانه‌های استان مربوطه، مثلاً، خوزستان، که در جدول ۶ با عنوان استانداردهای کمی برای کتابخانه‌های عمومی ارائه شده است.

پذیرش میانگین برای مقایسه وضعیت در بسیاری از موارد کاربرد دارد، اما چون میانگین تحت تأثیر نمره‌های انتهائی قرار می‌گیرد نمی‌تواند تصویر روشنی از ارزشهای متفاوت پدیده مورد مطالعه به دست دهد. چون اطمینان داریم که پنجاه درصد از ارزشهای پدیده مورد مطالعه در محدوده چارک اول و چارک سوم هر پخش فراوانی قرار دارد، با مقایسه وضعیت، مثلاً موجودی کتابخانه خود با وضعیت کتابخانه‌های قرار گرفته در چارک اول و چارک سوم کتابخانه‌های خوزستان می‌توانیم دریابیم که همتراز کتابخانه‌های قرار گرفته در کدام یک از چارکها هستیم. بجای استفاده از چارکها می‌توانیم از انحراف استاندارد نیز استفاده کنیم. چون سطح زیر منحنی نرمال تقریباً سه انحراف استاندارد در طرف راست و سه انحراف استاندارد در طرف چپ میانگین قرار دارد، از مقایسه وضعیت، مثلاً تعداد کارکنان کتابخانه «الف» با میانگین و انحراف استاندارد این معیار در کتابخانه‌های خوزستان و کتابخانه‌های با درجات متفاوت، مشخص می‌شود که کتابخانه از نظر تعداد کتاب در کدام یک از شش منطقه انحراف استاندارد قرار دارد. با این گونه مقایسه‌ها، هم جهت حرکت و هم شتاب حرکت برای توسعه کتابخانه مشخص خواهد شد.

به‌عنوان مثال، به تعداد کتابهای سه کتابخانه که در زیر آمده است و روش مقایسه آنها با استانداردهای پیشنهادی برای همین معیار در جدول ۶، که از جدول ۷ استخراج شده است توجه فرمایید.

جدول ۶. استانداردهای پیشنهادی برای مقایسه مجموعه‌های کتابخانه‌ها

درجه کتابخانه‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	چارک اول	میانه	چارک سوم
درجه ۳	۱۵۳۷۰	۳۵۵۱	۷۰۸۸	۱۴۱۶۵	۱۹۹۴۴
درجه ۴	۱۱۱۴۱	۴۴۹۶	۸۶۵۱	۱۰۹۳۳	۱۳۹۹۱
درجه ۵	۹۱۴۱	۲۹۴۸	۶۴۷۶	۸۹۲۴	۱۱۲۷۸
درجه ۶	۴۹۷۴	۲۰۶۸	۳۳۸۶	۴۸۰۰	۶۴۳۵
خوزستان	۷۷۴۴	۴۷۹۴	۴۰۷۶	۷۰۸۷	۹۵۸۹

تعداد کتابها در سه کتابخانه خوزستان:

کتابخانه عمومی شادگان	درجه ۳	۷۱۴۵
کتابخانه عمومی هویزه	درجه ۶	۸۲۶۷
کتابخانه عمومی خرمشهر	درجه ۵	۴۲۰۰

۱. در کتابخانه شادگان گرچه کتابخانه درجه ۳ تلقی شده است، اما از نظر تعداد کتاب:

۱. در جایگاهی پایینتر از میانگین کتابخانه‌های عمومی خوزستان قرار دارد.

۲. وضعیت آن از ۵۰ درصد کتابخانه‌های خوزستان بهتر است. (عدد ۷۱۴۵ را با میانه مربوط به

خوزستان، یعنی ۷۰۸۷ مقایسه کنید).

۳. همتراز کتابخانه‌هایی است که در اوایل چارک سوم مربوط به کتابخانه‌های خوزستان

قرار دارند.

۴. همتراز کتابخانه‌هایی است که در چارک اول کتابخانه‌های درجه ۵ قرار دارند.

۵. در کتابخانه هویزه گرچه کتابخانه درجه ۶ تلقی شده است، اما از نظر تعداد کتاب:

۱. در جایگاهی بالاتر از میانگین کتابخانه‌های عمومی خوزستان قرار دارد.

۲. وضعیت آن از ۵۰ درصد کتابخانه‌های خوزستان بهتر است.

۳. همتراز کتابخانه‌هایی است که در اواخر چارک سوم کتابخانه‌های خوزستان قرار دارند.

۴. همتراز کتابخانه‌هایی است که در چارک اول کتابخانه‌های درجه ۵ قرار دارند و تا میانه همین

گروه تفاوت اندکی دارند.

۵. در کتابخانه خرمشهر گرچه کتابخانه درجه ۵ تلقی شده است، اما از نظر تعداد کتاب:

۱. در جایگاهی پایینتر از میانگین کتابخانه‌های عمومی خوزستان قرار دارد.

۲. همتراز کتابخانه‌هایی است که در ابتدای چارک اول مربوط به کتابخانه‌های

خوزستان قرار دارند.

۳. همتراز کتابخانه‌هایی است که در چارک اول کتابخانه‌های درجه ۶ قرار دارند.

به همین ترتیب هر کتابخانه با مقایسه وضعیت امکانات خود با معیارهای کمی مشخص شده

در جدول ۶ درمی‌یابد که در هر مورد از چه موقعیتی برخوردار است و در کدامین زمینه‌ها به مقدار باید تغییر به وجود آورد تا به هدف کوتاه مدت یا هدف بلند مدت خود دست یابد. داده‌های جدول ۶ را می‌توان هم برای تعیین وضعیت فعلی کتابخانه و هم برای تعیین اهداف آینده و ارزیابی عملکرد مربوط به رشد کتابخانه مورد استفاده قرار داد. براساس اصل پنجم کتابداری رانگانانان (Ranganathan) کتابخانه ارگانیک روبرو رشد است (کومار، ۱۳۷۳، ص ۳۱۸). نمی‌توان کتابخانه‌ای داشت، اما رشدی برای آن متصور نشد. تلاش است کتابخانه همچون جامعه خود دائماً هم از نظر کمی و هم از نظر کیفی رشد کند. پذیرش اهداف کوتاه مدت کمی، مثلاً، رسیدن به سطح کتابخانه‌های یک، درجه بالاتر، و پذیرش اهداف بلند مدت کمی، مثلاً، رسیدن به سطح کتابخانه‌های دو یا سه یا چهار درجه بالاتر، جهت و شتاب حرکت کتابخانه را تعیین می‌نماید. داده‌های حاصل از مقایسه وضعیت کتابخانه با وضعیت کتابخانه‌های مورد هدف در پایان مدتی تلاش، وسیله‌ای است برای ارزیابی عملکرد کتابخانه.

درست است که با گذشت زمان وضعیت معیارهای مورد نظر در کتابخانه‌های با درجات متفاوت تغییر می‌یابند و این احتمال هست که داده‌های جدول ۶ به مرور اعتبار خود را از دست بدهند. این امر برای کتابخانه‌های درجه ۳ و درجه ۴ که تعداد آنها بسیار اندک است زودتر به وقوع می‌پیوندد، اما داده‌های جدول ۶ برای درصد بسیار بالایی از کتابخانه‌های عمومی کشور و استان برای سالهای دراز معتبر باقی خواهد ماند. حرکت از کتابخانه‌های درجه ۶ و درجه ۵ و رسیدن به کتابخانه‌های درجه ۳ حرکتی نیست که به سرعت و در ظرف چند سال، مثلاً، یک برنامه توسعه عملی باشد.

داده‌های جدول ۶ که در زیر آمده است با روش کاربردی که چگونگی آن در این قسمت شرح داده شد به عنوان استانداردهای کمی جهت سنجش تواناییهای نسبی هر کتابخانه عمومی پیشنهاد می‌شود.

جدول ۷. استانداردهای کمی برای کتابخانه‌های عمومی با درجات متفاوت

کتابخانه‌های درجه ۲					
میارها	میانگین	انحراف استاندارد	چارک اول	میانه	چارک سوم
ساعات کار در روز	۱۰/۳۹	۲/۳۱	۹/۷۵	۱۱/۵۰	۱۲/۰۰
مساحت کل	۱۴۷۱	۱۹۲۲	۳۴۲	۸۰۸	۲۰۲۵
مساحت زیربنا	۶۹۱	۴۸۵	۲۵۲	۷۰۰	۹۸۷
تعداد کتب	۱۵۳۷۰	۳۵۵۱	۷۰۸۸	۱۴۱۶۵	۱۹۹۴۴
افزایش سالانه کتب	۳۱۷	۱۰۸	۲۱۰	۲۸۸	۴۰۵
تعداد اعضاء	۱۹۹۹۱	۱۸۶۵	۳۴۸	۱۴۸۷	۲۳۰۳
تعداد کارکنان	۳	۲	۱	۳	۵
تعداد قفسه	۶۴	۴۲	۳۲	۵۴	۸۰
تعداد صندوقی	۸۹	۵۸	۵۰	۸۸	۱۰۵
کتابخانه‌های درجه ۴					
ساعات کار در روز	۱۰/۴۸	۲/۱۶	۹/۲۵	۱۱/۵۰	۱۲
مساحت کل	۱۳۰۹	۱۰۹۶	۳۹۱	۱۰۲۵	۱۹۰۷
مساحت زیربنا	۵۶۷	۴۱۶	۳۴۰	۴۵۰	۸۱۰
تعداد کتب	۱۱۱۴۱	۲۴۹۶	۸۶۵۱	۱۰۹۳۳	۱۳۹۹۱
افزایش سالانه کتب	۳۱۲	۱۲۳	۲۱۰	۲۸۸	۳۶۳
تعداد اعضاء	۹۹۳	۷۰۱	۴۰۹	۸۶۵	۱۳۸۶
تعداد کارکنان	۲/۸	۱/۳۰	۲	۳	۴
تعداد قفسه	۴۲	۲۱	۲۴	۴۰	۸۵
تعداد صندوقی	۷۱	۳۶	۴۶	۶۰	۹۳
کتابخانه‌های درجه ۵					
ساعات کار در روز	۱۰/۳۶	۲/۱۴	۹/۵۰	۱۱/۵۰	۱۲
مساحت کل	۷۷۸	۱۰۵۰	۲۴۴	۵۰۰	۸۸۷
مساحت زیربنا	۳۱۸	۲۲۷	۱۵۵	۲۳۶	۴۵۰
تعداد کتب	۹۱۴۱	۲۹۴۸	۶۴۷	۸۹۲۴	۱۱۲۷۸
افزایش سالانه کتب	۲۴۹	۵۵	۲۱۰	۲۱۰	۲۸۸
تعداد اعضاء	۷۷۹	۷۰۳	۲۷۲	۵۴۱	۹۵۵
تعداد کارکنان	۲/۰۲	۰/۹۸	۱	۲	۳
تعداد قفسه	۳۲	۱۵	۱۹	۳۲	۴۲
تعداد صندوقی	۴۶	۲۳	۳۰	۴۰	۵۵

کتابخانه‌های درجه ۶					
۱۱	۷/۵	۶/۵۰	۲/۲۵	۸/۵۱	ساعات کار در روز
۱۸۰۰	۷۵۹	۲۸۰	۱۴۵۸	۱۲۴۸	مساحت کل
۱۹۲	۱۲۰	۷۲	۱۲۸	۱۵۹	مساحت زیربنا
۶۴۳۵	۴۸۰۰	۲۳۸۶	۲۰۶۸	۴۹۷۴	تعداد کتب
۲۱۰	۲۱۰	۲۱۰	۴۹	۲۲۱	افزایش سالانه کتب
۴۲۵	۲۳۲	۱۴۴	۳۷۲	۳۲۰	تعداد اعضاء
۲	۱	۱	۰/۶۵	۱/۴۳	تعداد کارکنان
۲۳	۱۸	۱۴	۱۶	۲۱	تعداد قفسه
۳۷	۲۶	۱۸	۲۴	۳۱	تعداد صندلی
کتابخانه‌های خوزستان					
۱۲	۱۱	۸/۷۵	۱/۹۷	۱۰/۲۵	ساعات کار در روز
۱۶۱۴	۵۶۵	۲۲۵	۱۳۷۸	۱۱۰۷	مساحت کل
۶۱۷	۳۰۰	۱۳۱	۱۵۷۳	۷۲۹	مساحت زیربنا
۹۵۸۶	۷۰۸۷	۴۰۷۶	۴۷۹۴	۷۷۴۴	تعداد کتب
۲۹۳	۲۱۰	۲۱۰	۷۳	۲۵۸	افزایش سالانه کتب
۸۴۴	۵۱۶	۲۷۱	۱۱۰۴	۸۸۶	تعداد اعضاء
۳	۲	۱	۱/۲	۲/۲	تعداد کارکنان
۴۰	۲۷	۱۵	۵۸	۴۲	تعداد قفسه
۸۰	۴۷	۱۸	۴۵	۵۳	تعداد صندلی

بحث و نتیجه گیری

نتیجه مطالبی را که در صفحات قبل آمد می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد.

۱. مقایسه کتابخانه‌ها با درجات متفاوت

الف. گرچه تعدادی از کتابخانه‌های عمومی با دو درجه متفاوت ۳ و ۴ مشخص شده‌اند، اما از نظر آماری تفاوتی بین این دو گروه نیست و می‌توان آنها را یک گروه دانست.

ب. کتابخانه‌های درجه ۳ و درجه ۵، جز در دو مورد ساعات کار و مساحت ساختمان، دو گروه

کتابخانه با امکانات متفاوت هستند.

پ. کتابخانه‌های درجه ۴ و درجه ۵ تنها در چهار مورد مساحت زیربنا، افزایش سالانه کتب، تعداد کارکنان، و تعداد صندلیها با یکدیگر متفاوت هستند.

ت. کتابخانه‌های درجه ۶ کتابخانه‌هایی متمایز از کتابخانه‌های درجه ۳، درجه ۴ و درجه ۵ هستند.

ث. با توجه به چهار مورد بالا، درجه‌بندی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی فقط در مورد متمایز ساختن کتابخانه‌های درجه ۶ از سایر کتابخانه‌ها و کتابخانه‌های درجه ۵ از کتابخانه‌های درجه ۳ توانا است.

۲. مقایسه کتابخانه‌های خوزستان با کتابخانه‌های چهار گروه دیگر

کتابخانه‌های خوزستان از نظر امکانات به‌طور معنی‌داری در جایگاهی برتر از کتابخانه‌های درجه ۶ قرار دارند، اما تفاوت‌های موجود بین امکانات این کتابخانه‌ها و امکانات موجود در کتابخانه‌های درجه ۳ و ۴ معنی‌دار نیست. ولی مقایسه مقادیر خام میانگینها نشان می‌دهد که کتابخانه‌های خوزستان در جایگاهی پایبتر از کتابخانه‌های درجه ۳ و درجه ۴ قرار دارند. بدین ترتیب، هدف اکثر آنها باید در کوتاه مدت حرکت به سوی کتابخانه‌های درجه ۴ و در دراز مدت بسوی کتابخانه‌های درجه ۳ باشد.

۳. همبستگی بین معیارها در گروه‌های متفاوت کتابخانه‌ها

از ۱۸۰ همبستگی محاسبه شده ۶۵ مورد آن به شرح زیر معنی‌دار است:

در کتابخانه‌های درجه ۳ شانزده مورد از همبستگی‌ها معنی‌دار است.

در کتابخانه‌های درجه ۴ شانزده مورد از همبستگی‌ها معنی‌دار است.

در کتابخانه‌های درجه ۵ سیزده مورد از همبستگی‌ها معنی‌دار است.

در کتابخانه‌های درجه ۶ شش مورد از همبستگی‌ها معنی‌دار است.

در کتابخانه‌های خوزستان چهارده مورد از همبستگی‌ها معنی‌دار است.

بر این اساس، به‌نظر می‌رسد در کتابخانه‌های بزرگتر، همبستگی بیشتری بین امکانات وجود دارد، اما بر اساس محاسبه مجذور خی تفاوت‌های مشاهده شده معنی‌دار نبود. این امر بیانگر

نوعی عدم تعادل بین امکانات موجود در کلیه کتابخانه‌های عمومی است که باید برای رفع آن اقدام شود.

۴. استانداردهای پیشنهادی

همان‌طور که در بخش اول مشاهده شد درجه‌بندی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای کتابخانه‌های عمومی تنها در دو مورد با معیارهای آماری تطبیق می‌کند. بنابراین، براساس این درجه‌بندی نمی‌توان اولویت جهت و شتاب حرکت توسعه برای تک‌تک معیارها را مشخص کرد.

در استانداری که براساس مقایسه میانگینها، میانه‌ها، انحراف استانداردها، چارکهای اول و چارکهای سوم پیشنهاد شده است، هم کتابخانه‌های یک استان می‌توانند اهداف کوتاه مدت و بلندمدت خود را برای تک‌تک معیارها مشخص سازند و هم هر کتابخانه می‌تواند اولویت خود را در مورد هر یک از ۹ معیار در مقایسه با کتابخانه‌های استان یا در مقایسه با گروه کتابخانه‌های هم‌درجه خود در سطح کشور مشخص سازد.

امید است این بررسی آغاز مناسبی باشد برای توجه بیشتر به ضرورت تهیه استانداردهای کمی و کیفی جهت انواع کتابخانه‌های کشور.

منابع

منابع فارسی

- آشور، محمد صالح. (۱۹۷۱). ارزشیابی مجموعه‌های کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی بر اساس استانداردهای ACRL. فصلنامه پیام کتابخانه، ۲(۴): ۱۱۸-۱۲۴.
- ایران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. شناسنامه کتابخانه‌های عمومی ایران. تهران: ۱۳۷۰.
- پورجوادی، نصرالله. (۱۳۶۱). وضع نامطلوب تولید کتاب در ایران. نشر دانش، ۲(۶): ۷-۲.
- حقیقی، محمود. (۱۳۷۲). ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی تهران. فصلنامه پیام کتابخانه، ۳(۱): ۱۸-۳۶.
- دیانی، محمد حسین. (۱۳۶۹). روشهای تحقیق در کتابداری. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- شکرکن، حسین. (۱۳۶۸). اعتبار درونی و اعتبار نتیجه‌گیری آماری پژوهشهای آزمایشی و شبه‌آزمایشی. مجله علوم تربیتی و روانشناسی، سال اول (۳): ۲۷-۱.
- فدراسیون بین‌المللی انجمنهای کتابداری. (۱۳۶۸). رهنمودهایی برای کتابخانه‌های عمومی. ترجمه رحمت‌الله فتاحی. مشهد: آستان قدس رضوی.
- کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۷۴). پیش‌نویس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- کومار، کریشن. (۱۳۷۳). سازمان کتابخانه. ترجمه مریم امین‌سعادت. تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.

منابع انگلیسی

- Clap, V. and Robert J. (1965). Quantitative criteria for adequacy of academic library collection. *College and Research Libraries*. 26 (Sept. 1965).

Voigt, E. (1975). Acquisition rates in university libraries.
College and Research Libraries, (July, 1975).